

УДК 372.87

ІДІОЛЕКТ АНАТОЛІЯ ІВАНОВИЧА НІКУЛІНА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ВИВЧЕННЯ ЙОГО ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Вікторія Бойта,

викладач гуманітарних дисциплін,

Мистецького коледжу імені Сальвадора Далі, м. Київ

ORCID: 0000-0002-9870-8263

e-mail: svit.lit@bigmir.net

Анотація. *Статтю присвячено дослідженню рукописної спадщини Анатолія Івановича Нікуліна, зокрема проаналізовано мовні особливості автобіографічного нарису, що репрезентують оригінальність стилю, допомагають краще зрозуміти художню еволюцію свідомості митця.*

Ключові слова: *ідіолект, норми літературної мови, діалектні слова, суржик, фразеологізми, мовний стиль.*

Постановка проблеми. Мова належить до унікальних явищ життя людини і суспільства. Вона є втіленням душі та культури народу, думок, надій і сподівань певної людини. Тому надзвичайно важливими є твори, написані митцями певної доби, адже саме у своєрідному мовленні людини, тобто ідіолекті, реалізується її творча манера. За визначенням С. Я. Єрмоленко, ідіолект або індивідуальний стиль – це «сукупність мовно-виражальних засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремої людини з-поміж інших; це своєрідність мови окремого індивіда [7, с. 653]. Ідіолект залежить від творчої індивідуальності автора, його світосприймання та світовідчуття, ставлення до явищ навколишньої дійсності та їх оцінки. Дослідження мови митців є невід'ємною

складовою для створення цілісного образу творчої особистості. Наведений у статті матеріал може бути використаний під час викладання мистецтвознавства, адже сучасна наука активно звертається до документально-автобіографічних жанрів (до них належить і досліджуваний нами автобіографічний нарис А. І. Нікуліна), що достеменно виявляють образ автора, світоглядну еволюцію, етапи формування його творчої індивідуальності, відкривають таємниці творчості митця.

У енциклопедичному словнику «Миколаївці, 1789-1999 рр.» читаємо, що Анатолій Іванович Нікулін – заслужений майстер народної творчості України, все життя займався художньою творчістю. З 1972 року декоративний розпис художника був представлений на обласних та республіканських виставках. Саме він одним із перших звернувся у своїй творчості до українського народного декоративного розпису. 1984 року Анатолій Нікулін отримав звання «Заслужений майстер народної творчості України» [3, с.214].

Вважаємо, що творчість Анатолія Івановича Нікуліна – це явище загальноестетичне, адже об'єднує у собі не тільки власне мистецькі надбання (рисунок, ліплення, кераміку), а й літературні твори, зокрема досліджуваний нами автобіографічний нарис. Тому дослідження творчості майстра вимагає комплексного підходу з боку таких наук як мовознавство, літературознавство, етнографія та мистецтвознавство.

Іван Франко розмірковував стосовно творчості так: «Нехай особа автора, його світогляд, його спосіб відчуття зовнішнього і внутрішнього світу і його стиль виявляються в його творі якнайповніше, нехай твір має в собі якнайбільше живої крові і його нервів. Тільки тоді се буде твір живий і сучасний, справжній документ найтайніших зворушень і почувань сучасного чоловіка» [8, с. 217]. Вивчення авторських рукописів допомагає краще

зрозуміти художню еволюцію свідомості митця, відкрити таємниці творчості певної людини. Ми спробували здійснити мовознавче дослідження твору, написаного Анатолієм Івановичем Нікуліним.

Аналіз результатів останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемі дослідження індивідуального стилю митця через мову його творів присвячено багато праць мовознавців (Н. М. Борисенко, В. В. Виноградов, С. Я. Єрмоленко, Б. О. Коваленко, О. П. Кумеда, В. М. Русанівський, Н. М. Сологуб, І. І. Степанченко, Л. О. Ставицька та ін.). Адже такі дослідження дозволяють краще пізнати як системну організацію індивідуального стилю митця в цілому, так і важливість вивчення лексики, яка безпосередньо віддзеркалює історію матеріальної і духовної культури народу. Тому й звернення до аналізу мовних особливостей рукописів культурних діячів певної доби в цьому аспекті є актуальним. Творчість А.І. Нікуліна ще не була предметом окремого мовознавчого дослідження. До аналізу залучено фактичний матеріал, зокрема автобіографічний нарис Анатолія Івановича Нікуліна, що був наданий Мистецькому інституту художнього моделювання та дизайну імені Сальвадора Далі для дослідження професором, доктором мистецтвознавства Валерієм Васильовичем Малиною. Варто зазначити, що нарис – це оповідний художній твір, у якому автор показує підмічені ним у житті дійсні факти, події і людей [1, с. 55].

Мета статті – виявити та проаналізувати мовні особливості автобіографічного нарису Анатолія Нікуліна, що був створений майстром народної творчості України 1984 року. Автобіографічний нарис складають два рукописні зошити.

Виклад основного матеріалу. На формування мовлення будь-якої людини впливають такі чинники:

система норм літературної мови, сукупність етичних правил свого народу (культурна традиція, табу тощо), мета й обставини спілкування, національні уявлення про красу мовлення, мовна освіта і загальна освіченість мовця. Як зазначав український мовознавець, філософ, літературознавець Олександр Потебня, «мовна індивідуальність виділяє людину як особистість і чим яскравіша ця особистість, тим повніше вона відображає мовні якості суспільства» [5, с. 98].

Можна стверджувати, що мова автобіографічного нарису є загальнонародною, під якою розуміємо «сукупність усіх граматичних форм, усіх слів, усіх особливостей вимови й наголосу людей, що користуються українською мовою як рідною» [4, с. 19]. Загальнонародна мова охоплює діалекти, просторічні слова, фольклорні елементи, жаргонізми тощо. Текст твору Анатолія Івановича Нікуліна не належить до літературної мови, адже дослідження виявило порушення норм. Варто нагадати, що літературна мова – це унормована мова суспільного спілкування, зафіксована в писемній та усній практиці, головними ознаками якої є її наддіалектний характер, стабільні літературні норми в граматиці, лексиці, вимові, функціонально-стильова розгалуженість [7, с. 316].

Під час мовознавчого дослідження автобіографічного нариса Анатолія Івановича Нікуліна були виявлені такі особливості:

1) використання діалектних слів – слів, які є засобом спілкування людей, об'єднаних спільністю території, а також елементів матеріальної і духовної культури, історико-культурних традицій, самосвідомості вживають мешканці певної території [7, с. 145] («...ніч приходе, той у сон кидає», «...а знаєш, що треба, за тебе ніхто не зробе», «...мама казали, що нечиста сила все робе зле», «...ходю по городі, дивлюся в небо, ходю й уявляю»); діалектні слова *приходе*, *зробе*, *робе*, *ходю* (вживання дієслів 2 дієвідміни з

закінченням – е, властивим дієсловом 1 дієвідміни) вказують на те, мовець користується південно-східними діалектами (територія більшої частини центральних областей Київської, Черкаської, Харківської, південних і східних областей України – Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Кіровоградської, Миколаївської, Херсонської, більшої частини Одеської та частини Сумської) [6, с. 15]. Ознайомлюючись із біографічними відомостями про Анатолія Івановича Нікуліна, можна переконатися, що митець справді народився у селі Ново-Олександрівка Баштанського району Миколаївської області; діалектизми є засобом вільного, невимушеного спілкування людей – носіїв певної говірки, але варто зазначити, що вживання діалектизмів, які не зумовлені стилістичною необхідністю, є наслідком недостатнього розмежування засобів літературної мови і діалектів [4, с. 111].

2) порівняно з іншими південно-східні діалекти виявляють менше відмінностей і мають більше рис, спільних з українською літературною мовою, тобто українською мовою, що підпорядкована нормам. Тому вживання слів у властивому їм значенні (загальноновживані слова, власне українська лексика) у більшості випадків відповідає літературним нормам: *«Я повинен щось гарне робити. Я повинен робити краще ніж учора»*, *«Малюю я правду казати рідкувато. А в голову не йде, бо хочеться придумати щось гарне, добре, веселе»*, *«Беру ромашку і відриваю листочки і ворожу: кину, ні, кину, ні, кину; випадає на те, що кину, але ні, кинути мабуть я ніколи не зможу з такою уявою»*;

3) діалектні особливості мовлення митця часто перехрещуються з літературними нормами російської мови, тому частим є вживання суржика (ненормативне індивідуальне мовлення певної особи, що будується на основі змішування, інтерференції елементів двох і більше

мов; найчастіше під ним розуміють певний структурно-функціональний компонент українського просторіччя з помітною домішкою русизмів [7, с. 665]): «Нада працювати, а не квіти малювати з пiтухами», «Часом хочеться бросити і назавжди. Ех так буде легше і кому там мої пiвники, цвiточки, скакуни коники, бабочки-метелики, нужні?», «Любив ходити по степах пiшком», «Думав я часто, як той Бог все так може. Гусеницю Бог розмалював, чорного жука теж покрисив, картоплю теж пофарбував, а цвiточки побiлив, як він сам один оце успiває», «Вернувся по прозьбі мами додому, я ж один у неї»;

4) орфографічні помилки у словах, пунктуаційні – у реченнях: «А працювати треба, та цей як», «Люди сміються. Обзивають лидацями», «А тоді сядиш і не знаєш, з чого почати», «Ті злісні буряни», «Пiв віку майнуло», «Ще в ті далекі воєні роки я бачив, як німецькі самольоти», «Мені часто казали що я святий, бо не лаюсь ніким, не шкодливий як другі»;

5) вживання емоційно забарвленої лексики (слова, що мають у своєму значенні компонент оцінки, виражають почуття, позитивне чи негативне сприймання дійсності [7, с.171]): «Навіщо це все малювання, люди пейзажі, портрети, баталії пишуть, прекрасні, їх признано, вони учились, а хто ти самоучка, кини раз і назавжди», «...чваниться, питає, радиться, бо тільки так можна досягти того, що не легко дається», «...мої степовички, мої лісовики»; «Хай ті будячки, перелицьовані комарики дзюбрики, всякі веселі метелики... хайта качечка-не качечка, курочка-не курочка розодіта мною, але вона є прекраса»;

6) багате використання фразеологізмів, крилатих висловів, прислів'їв, приказок: «Не никай на нихай, поганий дядько цей нихай», «...кидає у жар», «Ніч приходе той у сон кидає», «... не знаю, хто товариш, хто ворог»;

мовці охоче користуються фразеологізмами, бо це сприяє логізації тексту і різноманітності емоційно-експресивних відтінків викладу; такі розмовні фразеологічні одиниці наділені безпосередністю, невимушеністю, їм властивий побутовий характер [4, с. 126].

7) мовний стиль автобіографічного нарису – розмовно-побутовий, у якому, як ми переконалися, спостерігається відсутність чіткої регламентації літературних норм, таке мовлення характеризується довільністю у відборі лексичних засобів, літературно-нормативні правила можуть порушуватися уживанням росіянізмів, діалектизмів, просторічних слів тощо. З-поміж інших стилів його вирізняє те, що у ньому широко використовується емоційно-оцінна лексика, а також знижена лексика, чого не дозволяє собі жоден інший стиль [2, с. 292]. Але, коли автор розповідає про свою творчість, розмовно-побутовий стиль набуває ознак художнього, бо таке мовлення характеризується образністю, поетичністю, емоційністю, естетичною мотивованістю, образністю; цей стиль широко послуговується словами з переносним значенням, що стають основою тропів (епітетів, персоніфікацій, метафор, порівнянь, метонімії), фразеологізмами, прислів'ями, приказками: *«Дивлюсь я на цвітущу руту і в жовтій химерній квітці я уже бачу її перелицювання у справжню мою руту, мені хочеться і запах її перенести на папір»*; *«Дививися на сороку, горобця ворону а бачиш розодіту красуню, бо хочеться бачити щось не бачене, казкове, загадкове»*; *«Полюбив я це все кругле і так я став малювати круглі квіти, птиці, що наминають сонечко»*; *«Коли я бачив райдугу, вона для мене була весела розцяцькована картина неба»*; *«Ось ця любов до рослин привела мене до декоративної розписи»*; *«Летів швидкоплинний час»*; *«Все село загуло»*, *«...ворогів, що казали слова колючі»*; *«Мої степовички, мої лісовики, мої домовики, річковики, це персонажі добра, ласки, краси.*

Ними я розважаю добрих людей»; «...будячки, перелицьовані комарики дзюбрики, веселі метелики, що пурхають з людською постаттю по моїх квітах, хайта качечка – не качечка, курочка – не курочка розодіта мною, але вона є прекраса», «Мені тяжко то вже й пів віку майнуло, але кипуча енергія не губить розсудок мабуть тому що вона не насильно давалась мене не принужденна була, а вільна як моя птаха з чарівним пір'ячком. Птаху цю ніхто мені не підносив я її сам виростив і ось вона уже піднялась у небо і почала літати, радувати тих людей, що на мене дивились з висоти». Художній стиль активно взаємодіє з усіма іншими стилями. Він широко використовує матеріал розмовно-побутового стилю, дисциплінує його, вводить у літературні норми побутове мовлення. Розмовно-побутовий стиль постійно орієнтується на норми художнього, тому що він є зразком літературних норм, еталоном мовної культури. Унікальність художньої мови полягає в тому, що в ній у взаємоз'язках і переходах реалізуються всі функціональні типи мовлення [2, с. 247].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок з напрямку. У результаті дослідження виявлено та проаналізовано мовні особливості автобіографічного нарису Анатолія Івановича Нікуліна. Вони об'єднані у сім груп: 1) використання діалектних слів; 2) вживання лексичних одиниць, що відповідають літературним нормам; 3) вживання суржика; 4) порушення граматичних норм; 5) вживання емоційно забарвленої лексики; 6) використання фразеологізмів, крилатих висловів, прислів'їв, приказок; 7) поєднання ознак розмовно-побутового та художнього стилів. Такі групи допомогли структурно організувати усі виявлені мовні особливості нарису.

Перехід від розмовно-побутового до художнього стилю (рівні культури мови: граматична правильність –

стилістична виразність – комунікативна оптимальність або доцільність – мовна майстерність), що спостерігається у автобіографічному нарисі, є виявом мовної майстерності автора, результатом якої є творчість. Така мовна майстерність здобувається не лише навчанням, сумлінною працею, а й талантом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білоус П. В. Вступ до літературознавство. Теорія літератури. Психологія літературної творчості: Лекції Житомир: Рута, 2009. 336 с.

2. Мацько Л. І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.

3. Николаевцы. 1789-1999: Энциклопедический словарь / Глав. ред. В. А.Карнаух. Николаев: Возможности Киммерии, 1999. 375 с.

4. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: Підручник. Київ : Либідь, 1993. 248 с.

5. Потебня А.А. Мысль и язык. Киев:Сионто, 1993. 192с.

6. Сучасна українська літературна мова: Підручник / М.Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін. Київ : Вища школа, 2005. 430 с.

7. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.

8. Франко І. Зібр. творів : у 50 т. Т. 30. Київ : Наукова думка, 1981. 720 с.

REFERENCES

1. Bilous P. V. Vstup do lteraturoznavstvo. Teoriya lteraturi. Psihologiya lteraturnoyi tvorchosti: Lektsiyi Zhitomir: Ruta, 2009. 336 s.

2. Matsko L. I. ta In. Stillstika ukraYinskoYi movi: Pidruchnik / L. I. Matsko, O. M. Sidorenko, O. M. Matsko; Za red. L. I. Matsko. KiYiv : Vischa shkola, 2003. 462 s.

3. Nikolaevtsyi. 1789-1999: Entsiklopedicheskiy slovar / Glav. red. V. A.Karnauh. Nikolaev: Vozmozhnosti Kimmerii, 1999. 375 s.

4. PonomarIv O. D. Stillstika suchasnoYi ukraYinskoYi movi: Pidruchnik. KiYiv : LibId, 1993. 248 s.

5. Potebnya A.A. Myisl i yazyik. Kiev: Sionto, 1993. 192s.

6. Suchasna ukraYinska lteraturna mova: Pidruchnik / M.Ya. Plyusch, S. P. Bevzenko, N.Ya. Gripas ta In. KiYiv : Vischa shkola, 2005. 430 s.

7. UkraYinska mova: EntsiklopedIya / Redkol.: RusanIvskiy V. M., Taranenko O. O., Zyablyuk M. P. ta In. KiYiv : Vid-vo «Ukr. entsykl.» Im. M. P. Bazhana, 2004. 824 s.

8. Franko I. Zlbr. tvorIv : u 50 t. T. 30. KiYiv : Naukova dumka, 1981. 720 s.

BOYTA V. IDIOLECT BY ANATOLII NIKULIN AS AN INSEPARABLE ASPECT OF HIS CREATIVE PERSONALITY STUDY

***Annotation.** The article is devoted to the study of Anatoliy Nikulin's handwritten heritage, in particular, the linguistic features of the autobiographical essay, representing the originality of the style, that help to better understand the artistic evolution of the artist's awareness.*

***Key words:** idiolect, norms of literary language, dialectal words, surzhik, phraseologisms, linguistic style.*